

شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای شایستگی‌های کارآفرینانه

دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه‌های جامع دولتی شهر تهران)

Identifying the Elements of the University Curriculum Based on Students' Entrepreneurial Competencies

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۷/۵، تاریخ ارزیابی: ۱۴۰۲/۳/۲۸، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۵/۱

S. Saedi, Dr.P.Samadi, Dr.P.Ahmadi

Abstract: Entrepreneurship is one of the main factors in creating economic value and an efficient and effective tool to reduce the number of unemployed, and also the process of making a profit from new and unique combinations. One of the most important steps in most developed and developing countries is to develop entrepreneurship in the education system. In this regard, most universities in developed countries have included entrepreneurship education in their curricula. This research has been done qualitatively with a content analysis approach. The research tool was a semi-structured interview with experts and specialists in the field of entrepreneurship in comprehensive public universities in Tehran. Sampling was performed by snowball method until theoretical saturation was reached. The data obtained from 25 interviews were encoded using content analysis and coded using MAXQDA software. In order to achieve accuracy and validity, the study of validity and reliability criteria was considered and used. The most important elements of the extracted entrepreneurial competencies curriculum included: structuring, competency building, educational strategy, measurement techniques, teaching characteristics, learning characteristics and learning environment. The framework developed for the higher education curriculum, focusing on the overall form and structure of educational processes and the impact of its design on employment, leads students to the path of practical education and guidance to the labor market so that students They experience a developed and cohesive journey through the process of knowledge, attitudes and skills that are meaningful to them.

Keywords: University Curriculum, Employability, Entrepreneurial Competence

سمیه صاعدی^{۱*}، پروین صمدی^۲، پروین احمدی^۳

چکیده: کارآفرینی، موجب خلق ارزش از ایده‌ها می‌شود همچنین یکی از راهکارهای مؤثر برای کاهش تعداد بیکاران محسوب می‌شود. بر خلاف دیدگاه سنتی، امروز بسیاری از ویژگی‌های کارآفرینانه که موجب افزایش احتمال کارآفرین شدن یک فرد می‌شود را می‌توان بصورت اکتسابی و از طریق آموزش در فرد پرورش داد. بنابراین یکی نظام آموزشی نقش مهم و تأثیرگذاری در توسعه کارآفرینی کشورها دارد. در این راستا بیشتر دانشگاه‌های کشورهای پیشرفته آموزش کارآفرینی را در برنامه‌های درسی خود گنجانده‌اند مطالعه حاضر با هدف شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان انجام شد. این پژوهش به روش کیفی و با رویکرد تحلیل مضمون صورت گرفته است. ابزار پژوهش مصاحبه نیم‌ساختارمند با خبرگان و متخصصین حوزه کارآفرینی در دانشگاه‌های جامع دولتی شهر تهران انجام شد. نمونه‌گیری به روش گلوله برفی و تا رسیدن به اشباع نظری صورت گرفت. داده‌های بدست‌آمده از انجام ۲۵ مصاحبه به استفاده از تحلیل محتوای مضمون کدگذاری و به کمک نرم‌افزار مکس کیودا ترسیم شد. به‌منظور دستیابی به صحت و اعتبار مطالعه معیارهای اعتبار پذیری و اعتمادپذیری مورد توجه و استفاده قرار گرفت. مهم‌ترین عناصر برنامه درسی شایستگی‌های کارآفرینانه استخراج‌شده شامل: ساختار آفرینی، صلاحیت پروری، راهبرد آموزشی، تکنیک‌های اندازه‌گیری، ویژگی‌های یاددهنده، ویژگی‌های یادگیرنده و محیط یادگیری بود. چارچوب تدوین شده برای برنامه درسی آموزش عالی، با تمرکز بر شکل و ساختار کلی فرایندهای آموزشی و تأثیر طراحی آن بر اشتغال‌پذیری، دانشجویان را در مسیر آموزش‌های عملی و هدایت به سمت بازار کار سوق می‌دهد به گونه‌ای که دانشجویان یک سفر توسعه یافته و منسجم از فرایند دانش، نگرش و مهارت را تجربه می‌کنند که برای آنها معنی‌دار است.

کلمات کلیدی: برنامه درسی دانشگاهی، اشتغال‌پذیری، شایستگی کارآفرینانه

۱. دانشجوی دکتری برنامه درسی دانشگاه الزهرا(س)، تهران، ایران. e_s_saedi@yahoo.com

۲. دانشیار گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهرا(س)، تهران، ایران (نویسنده مسئول). psamadi@alzahra.ac.ir

۳. دانشیار گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهرا(س)، تهران، ایران. pahmadi@alzahra.ac.ir

تغییر چشم انداز جهانی و توسعه فناوری‌های جدید، دانشگاه‌ها چالش‌های پیچیده‌ای دارند. لازمه رشد و بقا در دنیای متغیر و پرشتاب کنونی استفاده از همه منابع موجود و توان‌افزایی کلیه ظرفیت‌های در اختیار است. انتخاب این مسیر، مستلزم فراهم ساختن بستری است که امکان بروز و ظهور مهارت‌ها و تدابیر خلاقانه و فعالیت‌های کارآفرینانه را فراهم سازد. از طرفی چالش بیکاری در ایران به‌عنوان یک مسئله بغرنج تبدیل شده است (SHahed & Fathinia 2016). بر اساس آخرین برآورد مرکز آمار از نرخ بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله حاکی از آن است که ۲۳٫۷ درصد از فعالان این گروه سنی در سال ۱۴۰۰ بیکار بوده‌اند (Iran Statistics Center 2022). کارآفرینی موتور محرکه توسعه اقتصادی در هر کشور است و با توجه به اقتصاد رقابتی و تحولات دنیای امروز، بازارهای جهانی آینده از آن کسب و کارهایی است که به فعالیت‌های کارآفرینانه بها می‌دهند (Kashani et al 2017).

با توجه به نقش حیاتی کارآفرینی، تلاش‌های زیادی برای بهبود و ارتقای آن صورت گرفته است که مهم‌ترین آنها ارائه برنامه‌های آموزش کارآفرینی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی کشورهای مختلف است. آموزش کارآفرینی می‌تواند یکی از مؤثرترین راه‌ها برای تسهیل انتقال جمعیت فارغ‌التحصیلان به بازار کار باشد (Mahboobi et al 2019). مطالعات در اروپا نشان داده است که چنین آموزش‌هایی توانسته است افراد را مسئولیت‌پذیرتر کند و آن‌ها را به کارآفرین یا متفکر کارآفرین تبدیل کند. بنابراین، نرخ بیکاری و شکست در کسب‌وکار کاهش خواهد یافت (Rahimi 2021). بسیاری از کارشناسان معتقدند یکی از عوامل اصلی تعیین‌کننده سطح کارآفرینی در هر کشوری نحوه آموزش آن است (والریو، پارتن و راب، ۲۰۱۴).

گسترش چشمگیر دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و همچنین برون‌داد آن یعنی حجم عظیم دانش‌آموختگان، مؤسسات آموزش عالی را در دهه‌های اخیر به سمت مفهوم‌سازی و سنجش ابعاد مختلف کیفیت در آموزش عالی متمرکز کرده است (Yousefi Afrashteh et al 2014). با توجه به تحولات مداوم اجتماعی، آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی باید در مسیر حل مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و فناورانه جامعه قرار گیرد تا بتواند بخشی از مسائل مربوط به اشتغال و کسب شایستگی‌های جدید شغلی را مرتفع نماید. اصلاح مأموریت دانشگاه‌ها در زمینه اشتغال از سه دهه پیش در جهان مورد توجه قرار گرفته است؛ به نحوی که برخی دانشگاه‌های پیشرو ساختار مدیریتی و برنامه درسی خود را به شکلی سازمان‌دهی کرده‌اند که دانش‌آموختگان آن بتوانند در تولید فناوری، ارائه راهکارهای نوآورانه و حل مسائل اجتماعی و

¹ Valerio, Parton & Robb

شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای...

اقتصادی پیشگام باشند (Faramarznia et al 2016). آماده‌سازی جوانان برای اشتغال، همواره یکی از اهداف نظام آموزش عالی بوده است که در عصر کنونی شاید بتوان گفت مهم‌ترین هدف آن نیز محسوب می‌شود.

اگر نظام آموزش عالی این توقع را در دانشجویان ایجاد کند که می‌توانند به‌عنوان یک متخصص استخدام شوند و دستمزد دریافت کنند، در حقیقت تمایل به کارآفرینی آن‌ها را، قربانی کرده است (Kashani et al 2017). درحالی‌که اگر دانشجو به منابع رقابتی از جمله دانش قابل بهره‌برداری به‌طور مستقیم مسلح شود، مسیر شغلی کارآفرینانه موفق را در برابر خود می‌بیند. امروزه نقش آموزش عالی در کارآفرینی دانشجویان به‌عنوان یک اصل پذیرفته‌شده است (جنسو و همکاران^۱، ۲۰۱۳). بنابراین این تحولات حوزه آموزش را هم تحت تأثیر خود قرار داده است (باقرصاد، ۱۳۹۳). آنچه که در این بحث مهم‌تر جلوه می‌کند میزان قابلیت‌ها، توانمندی‌های و سایر ویژگی‌هایی است که دانش‌آموختگان و دانشجویان باید دارا باشند، در واقع آنچه که در طی دوران تحصیل آموخته‌اند، مد نظر است. دامنه شایستگی‌های مورد نیاز برای اشتغال بیش از مهارت‌های صرف مربوط به یک شغل است و این شایستگی‌ها مجموعه وسیعی از مهارت‌های ارتباطی، فکری، رفتارها و صلاحیت‌های شخصی، مسئولیت‌پذیری، کار گروهی، انعطاف‌پذیری، خلاقیت و نوآوری، مذاکره، سعه‌صدر، یادگیری زبان انگلیسی، اخلاق‌مداری و موارد متعدد دیگر را شامل می‌شود (Navidi & Mahmodikahriz 2012).

روش‌های برنامه‌ریزی کارآفرینی در نظام آموزشی در دو رویکرد است: رویکرد اول یعنی آموزش کارآفرینی بر این فرض استوار است که کارآفرینی مانند مجموعه‌ای از عناصر رفتاری در ابعاد دانش، بینش و مهارت است که می‌تواند از طریق آموزش در افراد ایجاد شود. از این منظر، کارآفرینی قابل آموزش است. تلاش برای راه‌اندازی دوره‌هایی با عنوان و موضوع کارآفرینی و یا تلفیق دوره‌های مرتبط با کسب و کار و کارآفرینی در برنامه‌های آموزشی مراکز مختلف دانشگاهی در این راستا قابل ارزیابی است. رویکرد مفهومی دیگر آموزش کارآفرینی است که شامل بهبود سیستم آموزشی کلی به‌منظور تسهیل شرایط یادگیری کارآفرینی و پرورش فارغ‌التحصیلان کارآفرین در رشته‌های مختلف تحصیلی است. رویکرد اول به دنبال ادغام کارآفرینی به‌عنوان یک رشته، یک گرایش یا یک برنامه درسی در سیستم آموزشی است. در حالی که رویکرد دوم ماهیت سیستماتیک دارد و به دنبال تغییر کل نظام آموزشی و عناصر آن است (چرام^۲، ۲۰۱۹).

به‌طور کلی رویکرد کارآفرینی در برنامه درسی دانشگاهی علاوه بر اثرات مثبتی که می‌تواند در زمینه توسعه نوآوری، افزایش رفاه، رشد اقتصادی و ایجاد اشتغال در سطح محلی و

¹ Joensuu

² Schramm

فراتر از آن در اقتصاد کشور داشته باشد، منبع درآمدی پایدار نیز برای دانشگاه به حساب می‌آید (Rezayi et al 2013). یکی از راه‌های تحقق این هدف برنامه درسی دانشگاهی با رویکرد کارآفرینانه است. سود اقتصادی نشأت گرفته از تجاری شدن علم و دانش مبتنی بر فناوری، اصلی‌ترین عامل توسعه دانشگاه‌ها محسوب می‌گردد (بالدینی^۱ و همکاران، ۲۰۱۳). فوگیت^۲ (۲۰۰۴) کارآفرینی فرد را شامل مجموعه‌ای از ساختارهای فرد محور عنوان می‌کند که به افراد کمک می‌کند تا به‌طور مؤثر با انبوه تغییرات مربوط به بازار کار امروز سازگار شوند.

تاریخچه آموزش کارآفرینی در آموزش عالی در کشورهای در حال توسعه به اوایل دهه ۱۹۹۰ باز می‌گردد. از این دهه دلایل مختلفی از جمله افزایش بیکاری، مشاهده تاثیر برنامه های کارآفرینی و آموزش آن بر رشد اقتصادی کشورهای توسعه یافته باعث شد این موضوع بیشتر مورد توجه قرار گیرد (KHosravipour & Keykhah 2013). برنامه های آموزش کارآفرینی در کشورهای در حال توسعه بیشتر با هدف خوداشتغالی و توانایی مدیریت شغل خود توسعه پیدا کرده اند (بویر^۳، ۲۰۱۱). آلمان، آمریکا، ژاپن و بریتانیا اولین کشورهایی بودند که در زمینه آموزش کارآفرینی اقدام کردند. در حالی که آموزش کارآفرینی در سیستم آموزشی آمریکا به عنوان تمرکز بر راه اندازی یک شرکت یا خوداشتغالی تعریف می شود (لاکوس^۴، ۲۰۱۳). در سوئد، این اصطلاح اغلب معادل آموزش مهارت های کسب و کار استفاده می شود (لفلر و فالك لندکویس^۵، ۲۰۱۳). و در فنلاند مترادف با آموزش کسب و کار داخلی و خارجی است. کارآفرینی داخلی بیشتر بر آموزش پایه متمرکز است، اما کارآفرینی بیرونی فراتر از اهداف آموزش پایه است و بیشتر بر تقویت مهارت های فردی و اجتماعی، ریسک پذیری، خلاقیت، استقلال و نیاز به موفقیت تمرکز دارد (سکیولا لئونیا^۶، ۲۰۱۰).

در غالب پژوهش‌های صورت گرفته تاکنون، بر روی موضوعات کارآفرینی مطالعات بسیاری صورت گرفته اما از درجه ایجاد برنامه درسی کارآفرینانه نگاهی کمتری نسبت به این موضوع در مطالعات و پژوهش‌های داخلی شده است. در تأیید نقش دانشگاه‌ها در کارآفرینی می‌توان به نتایج پژوهش پففر^۷ (به نقل از ساهر و چودھاری^۸، ۲۰۱۹) اشاره کرد که کیفیت پایین آموزش، کمبود مهارت، ارتباط ضعیف دانشگاه و صنعت، مشارکت کم در خدمات جامعه و تبعیض جنسیتی را از دلایل نداشتن مهارت فارغ‌التحصیلان جدید برای اشتغال می‌داند. کاتوندو و

¹ Baldini

² Fougat

³ Bauer

⁴ Lackeus

⁵ Leffler & Falk-Lundqvist

⁶ Seikkula-Leino

⁷ Pfeffer

⁸ Saher & Chaudhary

شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای...

گاباگامبی^۱ (۲۰۱۶) موانع ایجاد کسب و کار را در میان فارغ التحصیلان دانشگاه تانزانیا ارزیابی کردند. موانع شناسایی شده توسط یافته های تحقیق شامل روش های تدریس ناکافی، فقدان تجربه کسب و کار، کاستی در برنامه های درسی دانشگاه متناسب با بازار کار، عدم حمایت خانواده، گرایش به مشاغل دولتی و برنامه های بوروکراتیک است. راه حل های ارائه شده برای غلبه بر این موانع شامل اصلاح برنامه های درسی و تطبیق آنها با نیازهای بازار کار و همچنین اتخاذ رویکرد کارآموزی برای انتقال مهارت های تجاری به دانشجویان است. (Darvishan et al 2019) بر اساس مدل مهارت های اشتغال پذیری فارغ التحصیلان که در پژوهش خود تبیین کرده اند، پیشنهاد می کنند که برنامه های درسی آموزش عالی به مهارت های مورد نیاز فارغ التحصیلان توجه کنند و این مهارت ها در چارچوب بازنگری برنامه درسی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری لحاظ شود. همچنین دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی دوره های مهارتی را بر مبنای مهارت های اشتغال پذیر از طریق دوره های کارآموزی برای دانشجویان ارائه دهند. اشتغال-پذیری نه تنها وابسته به یک سری الزامات شغلی خاص است، بلکه همچنین بستگی به توانایی ها، دانش و نگرش فرد نسبت به دیگر متقاضیان آن شغل وجود دارد (ریلی، ترکان و بوگایان^۲، ۲۰۱۶). بنابراین کارآفرینی از مسائل متعددی متأثر خواهد بود. چرا که حداقل افزایش جمعیت می تواند اشتغال و بیکاری را تحت تأثیر قرار دهد و یا با ورود فناوری های نوین از جمله فناوری اطلاعات و ارتباطات به جنبه های مختلف زندگی فردی، اجتماعی و شغلی، وضعیت اشتغال از این تغییرات متأثر شده است. همچنین در آینده، توسعه فناوری هایی مانند اینترنت اشیا و ربات ها می توانند اشتغال را با چالش و یا فرصت های جدیدی روبرو کنند. پژوهش های انجام شده، تأثیر فناوری بر اشتغال را مورد تأیید قرار داده اند، برای مثال (GHasemi 2010) در پژوهشی عوامل مؤثر بر اشتغال در ایران را در قالب سیزده بخش از جمله کشاورزی، نفت و گاز، معدن، صنعت بررسی کرد و نشان داد که فناوری و حقوق و دستمزد از جمله عوامل مؤثر روی تقاضای نیروی کار است. همیلتون و کریستین (۲۰۱۹) انگیزه ها، موانع، و توانمندسازی کارآفرینی را در بین دانشجویان استرالیایی بررسی کردند و دریافتند که کمبود اعتماد به نفس، مهارت های رهبری، مشکل در یافتن ایده های درست، ترس از شکست و نگرانی، و تجربه محدود مهم ترین موانع کارآفرینی برای دانشجویان دانشگاه استرالیا بوده است. چانسون و چانک^۳ (۲۰۱۳) در مطالعه ای نشان دادند که آموزش کارآفرینی در مدارس متوسطه نروژ با استفاده از تمایز بین سه روش آموزشی شامل آموزش کارآفرینی، آموزش برای کارآفرینی و آموزش از طریق کارآفرینی انجام می شود. همچنین یافته های آنها نشان می دهد که حدود ۹۰ درصد مدارس این آموزش ها را متناسب با مناطق جغرافیایی همراه با پروژه های محلی ارائه می دهند.

¹ Katundo & Gabagambi

² Reilly, Turcan & Bugaian

³ Johansen & Schanke

با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان این گونه برداشت کرد که یکی از مواردی که باعث افزایش بروز رفتارهای کارآفرینانه و در نتیجه کارآفرینی افراد می‌شود، آموزش مهارت‌های کارآفرینی است. از طریق ارائه دوره‌های آموزشی در زمینه کارآفرینی می‌توان بر نگرش کارآفرینانه افراد تأثیر گذاشت و مقاصد رفتاری خاصی را جهت توسعه مهارت‌های کارآفرینی در آن‌ها ایجاد کرد. فراگیران آموزش‌های کارآفرینی از طریق دریافت حقایق، دانش و اطلاعات در زمینه کارآفرینی و ضرورت و نقش در آن رفع ابهام از آینده شغلی خود، باورهایی را در خصوص کارآفرینی به دست می‌آورند و این باورها همراه با ارزشیابی است آیا این روش برطرف‌کننده نیازهای شغلی آن‌ها می‌تواند باشد یا خیر؟ بنابراین، پس از شکل‌گیری اجزای شناختی و عاطفی، آمادگی برای عمل بر اساس کارآفرینی در فراگیران شکل می‌گیرد و نتایج پژوهش‌ها بیانگر آن است که آموزش‌های کارآفرینی بر اجزای نگرش کارآفرینانه تأثیرگذار بوده و نگرش کارآفرینانه را تقویت کرده است (Mohseni et al 2013).

مطالعه حاضر سعی بر این دارد تا با تأکید بر شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان، عناصر برنامه درسی دانشگاهی را در نظام آموزش عالی ایران بر اساس نظریه اشتغال‌پذیری فوگیت و با تأکید بر شایستگی‌های کلیدی این نظریه از دیدگاه خبرگان، متخصصین و صاحب‌نظران حوزه کارآفرینی در دانشگاه‌های جامع شهر تهران، استخراج نماید.

بر همین اساس دو سؤال اصلی مطرح است:

۱- مؤلفه‌های برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان

کدامند؟

۲- زیر مؤلفه‌های مربوط به هر یک از مؤلفه‌های برنامه درسی شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان چگونه است؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از دیدگاه هدف، پژوهشی توسعه‌ای^۱ است، زیرا در این پژوهش با توجه به نظرات برخی صاحب‌نظران در قلمرو نظام آموزش عالی، به شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان پرداخته شده است. از نظر چگونگی گردآوری داده‌ها، در گروه «پژوهش کیفی^۲» طبقه‌بندی می‌شود. از روش پدیدارشناسی توصیفی هوسرلی (۱۹۸۳) بهره گرفته شد. مشارکت‌کنندگان بالقوه این پژوهش شامل متخصصین و صاحب‌نظران حوزه کارآفرینی دانشگاهی، در دانشگاه‌های جامع شهر تهران بودند. برای انجام این پژوهش، نیاز به انتخاب افرادی بود که درباره پدیده، آگاه هستند؛ و علاوه بر تمایل، قادر بودند تا جزئیات اطلاعات تجربی خود را درباره پدیده مورد بررسی با مصاحبه‌کننده

1 . Applied Study

2 . Qualitative Research

شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای...

مطرح کنند بنابراین با استفاده از رویکرد هدفمند و با روش نمونه‌گیری گلوله برفی و استفاده از معیار اشباع نظری ۲۵ نفر به عنوان نمونه پژوهش مورد مصاحبه قرار گرفت. به دلیل چندوجهی بودن پدیده مورد مطالعه و نیز نیاز بررسی آن از دیدگاه‌های صاحب‌نظران دانشگاهی، از ابزار مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته^۱ برای گردآوری داده‌های کیفی و شناسایی مولفه‌های کلیدی نظام آموزش عالی کشاورزی پایدار استفاده شد. دلیل استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته این است که افزون بر آن که امکان تبادل اندیشه وجود دارد، می‌تواند بحث و موضوع مصاحبه را برای دستیابی به اهداف پژوهش هدایت کند. همچنین، در طول فرآیند مصاحبه، امکان مشاهده احساسات و رسیدن به نظرات و دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان درباره موضوع پژوهش نیز وجود خواهد داشت. برای تحلیل داده‌های به دست آمده از مصاحبه نیمه ساختاریافته با صاحب‌نظران، با استفاده از روش تحلیل مضمون (براون و کلارک، ۲۰۰۶؛ آترید-استرلینگ، ۲۰۰۱)، بعد از احصای مضامین پایه مربوط به مقیاس شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان به عنوان مضامین سازمان دهنده چارچوب مقیاس شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان، تحلیل گردید لازم به ذکر است که برای این منظور در ابتدا کدهای اولیه استخراج و از ترکیب و تلفیق این کدها مضامین پایه حاصل شد. سپس مضامین پایه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و بر اساس اصل تشابه و تفاوت دسته بندی شدند و در مضامین سازمان دهنده مربوطه قرار گرفت و همه این مضامین سازمان دهنده نیز زیر مضمون فراگیر عوامل موثر بر بروز نواقص یا خلاءهای موجود در شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان قرار گرفت. به منظور دستیابی به صحت و اعتبار مطالعه معیارهای اعتبار پذیری و اعتمادپذیری مورد توجه و استفاده قرار گرفت (لینکلن و گوبا، ۱۹۸۵). با تأکید بر انتخاب بستر مناسب، نتایج مصاحبه و پژوهش‌های انجام شده، همسوسازی داده‌ها صورت گرفت.

یافته‌های پژوهش

در این بخش ابتدا ویژگی‌های افراد مصاحبه‌شونده در قالب جدول ۱ آورده شده است:

---

^۱ . Semi-structured Interview

جدول ۱-اطلاعات مصاحبه شوندهگان

ردیف	سمت مصاحبه شونده	جنسیت	سابقه خدمت	مرتبۀ علمی
۱	هیئت علمی	مرد	۲۷ سال	استاد
۲	هیئت علمی	مرد	۱۶ سال	دانشیار
۳	مدیر مرکز کارآفرینی	مرد	۱۴ سال	دانشیار
۴	هیئت علمی	مرد	۱۸ سال	دانشیار
۵	هیئت علمی	مرد	۱۷ سال	دانشیار
۶	هیئت علمی	زن	۱۲ سال	استادیار
۷	هیئت علمی	مرد	۲۰ سال	دانشیار
۸	هیئت علمی	زن	۱۶ سال	دانشیار
۹	معاون مرکز رشد و نوآوری	زن	۱۲ سال	دانشیار
۱۰	هیئت علمی	مرد	۱۳ سال	دانشیار
۱۱	هیئت علمی	مرد	۲۷ سال	استاد
۱۲	هیئت علمی	مرد	۲۸ سال	دانشیار
۱۳	هیئت علمی	مرد	۳۰ سال	استاد
۱۴	مدیر مرکز رشد و نوآوری	زن	۱۴ سال	دانشیار
۱۵	مدیر مرکز کارآفرینی	زن	۱۷ سال	دانشیار
۱۶	هیئت علمی	زن	۱۵ سال	دانشیار
۱۷	هیئت علمی	مرد	۱۸ سال	دانشیار
۱۸	هیئت علمی	مرد	۱۷ سال	دانشیار
۱۹	هیئت علمی	زن	۱۲ سال	استادیار
۲۰	هیئت علمی	مرد	۲۰ سال	دانشیار
۲۱	هیئت علمی	زن	۱۶ سال	دانشیار
۲۲	مدیر مرکز رشد و نوآوری	زن	۱۲ سال	دانشیار
۲۳	هیئت علمی	مرد	۱۸ سال	دانشیار
۲۴	هیئت علمی	مرد	۱۷ سال	دانشیار
۲۵	مدیر مرکز کارآفرینی	مرد	۳۲	استاد

شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای...

همانطور که در جدول ۱ مشاهده می‌کنید از تعداد ۲۵ نفر مشارکت‌کننده در پژوهش تعداد ۱۶ نفر مرد و ۹ نفر زن بودند که تعداد هشت نفر دارای سابقه خدمت بین ۱۰ تا ۱۵ سال، تعداد دوازده نفر بین ۱۶ تا ۲۰ سال و تعداد پنج نفر بالای ۲۰ سال سابقه خدمت داشتند. همچنین از تعداد ۲۵ نفر مشارکت‌کننده ۶ نفر در سمت‌های اجرایی مربوط به کارآفرینی بودند. مقولات اصلی و زیر مقولات در پاسخ به سؤال اول پژوهش مبنی بر عناصر اصلی برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان و هر یک از مفاهیم مربوط به این مقولات در پاسخ به ویژگی‌های عناصر برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان استخراج گردیده است.

در ادامه نتایج کدگذاری باز در پاسخ به سؤالات پژوهش در جدول ۲ آورده شده است:
جدول ۲- کدگذاری باز مربوط به عناصر برنامه درسی شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان

کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی	کدگذاری باز	نمونه نقل قول‌ها
	چشم‌انداز و سیاست‌های کلان	تغییر رویکرد نظام آموزشی به سمت و سوی آموزش کارآفرینی، پذیرش علوم کارآفرینی در محیط اجتماعی، تربیت نیروی انسانی اشتغال‌پذیر مورد نیاز بازار کار	" برای موفقیت در هر طرحی باید سیاست حاکم بر آموزش عالی از آن حمایت کند. در حال حاضر نیاز بازار به نیرو انسانی با تخصص‌های خاص وجود دارد اما در این خصوص باید حمایت نظام سیاستگذاری آموزش عالی را هم به همراه داشته باشد."
		آگاهی دانشجویان و اساتید از تحولات نظام کارآفرینی، تدوین برنامه درسی در اشتغال‌پذیری دانشجویان توجه به علائق دانشجویان بر	" برنامه‌های درسی باید مهارت‌هایی را به افراد بدهند تا آنها در مسیر نوآوری، خوداشتغالی و کارآفرینی قرار دهد مثل مهارت تفکر خلاق، ریسک‌پذیری، جذب سرمایه و نوآوری"
	اهداف	انتخاب اهداف برنامه درسی کارآفرینی، تغییر سرفصل دروس با توجه به تحولات علمی و نیازهای تعلیم و تربیت کارآفرینی، بازنگری در سرفصل دروس براساس مهارت‌های اشتغال‌پذیری	" کارآفرینی در حال حاضر علم قابل آموزش شده است تحقیقات گسترده‌ای در خصوص آن انجام شده است که برای تدوین برنامه‌های درسی باید از آنها استفاده کرد"
			"برنامه ریزان آموزشی باید در هر زمانی نیازهای جامعه را مدنظر قرار دهند این

ساختار آفرینی
(هدف)

کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی	کدگذاری باز	نمونه نقل قول‌ها
		جدید رعایت نیازهای جامعه در انتخاب اهداف برنامه‌د رسى کارآفرینی، طراحی فعالیتهای میدانی دانشجویان در دوره- های کارآفرینی	نیازها همیشه در حال تغییر هستند"
		مطابقت محتوای برنامه درسی با استانداردهای شایستگی‌های حرفه‌ای، رعایت انتخاب محتوای برنامه درسی با ساختار دانش کارآفرینی، تولید محتوای الکترونیکی به روز در برنامه درسی کارآفرینی، توجه به تخصصی بودن محتوای برنامه درسی کارآفرینی، توسعه محتوای دانشی برنامه‌های درسی برای بخش‌ها و حرفه‌های اولویت- دار	امروزه استانداردهای کارآفرینانه خاصی در جهان تهیه شده است که برای آموزش استفاده می‌شود ما باید برنامه‌های درسی و محتوای آموزشی خود را بر اساس استانداردهای بین‌المللی تنظیم کنیم.
	دانشی		
		ارتباط و انعطاف محتوای برنامه درسی کارآفرینی با علائق دانشجویان، رضایت دانشجویان از محتوای برنامه درسی کارآفرینی، تلاش جهت پروراندن ابعاد عاطفی و نگرشی دانشجویان در حوزه اشتغال‌پذیری	همیشه علاقه دانشجو و فراگیر شرط موفقست هر سیستم آموزشی است در آموزش کارآفرینی هم همینطور است باید به علایق و نظرات فراگیر توجه شود
	نگرشی		
		توسعه مهارت‌های محوری اشتغال‌پذیری، آموزش ضمن	امروزه امکان اشتغال همه افراد تحصیل کرده‌ها در بخش دولتی نیست بنابراین
	مهارتی		

صلاحیت‌پروری
(محتوای)

کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی	کدگذاری باز	نمونه نقل قول‌ها
		<p>کار و آموزش برای توسعه خوداشتغالی و فعالیت‌های اقتصادی کوچک، آموزش مهارت‌های مورد نیاز بازار، تولید محتوای درسی در راستای کسب شایستگی‌های لازم در حرفه</p>	<p>باید دانشگاه‌ها باید افراد را برای خوداشتغالی آماده کند.</p>
	<p>تدریس مستقیم (موفق)</p>	<p>انطباق روش‌های تدریس جدید با اهداف برنامه درسی آموزش کارآفرینی، بکارگیری روش تدریس تعاملی، استفاده از روش تدریس خلاقانه در کلاس درس</p>	<p>"اگر قرار باشد آموزش به ایجاد ویژگی‌های کارآفرینی در افراد منجر شود باید از روش‌های تدریس متناسب نیز استفاده شود روش‌هایی که امکان فعالیت‌های تعاملی در آنها وجود داشته باشد."</p>
	<p>تدریس غیرمستقیم (با کیفیت)</p>	<p>ایجاد فرصت مناسب برای دانشجویان جهت اندیشیدن به مسائل کارآفرینی، استفاده از کامپیوتر و فناوری‌های نوین در امر یاددهی، استفاده از فناوری اطلاعات در دوره‌ها و همایش‌های حوزه آموزش کارآفرینی، برپایی کارگاه‌های رفع اشکال طی دوره آموزش کارآفرینی، برگزاری سمینارهای علمی و تبادل اطلاعات با سایر مراکز علمی</p>	<p>"در حال حاضر سمینارها و دوره‌های آموزش مجازی بسیاری در جهان با موضوعات مرتبط با کارآفرینی برگزار می‌شود اگر بشود در دانشگاه‌ها زمینه استفاده از این دوره‌ها فراهم شود کمک شایانی به دانشجویان می‌شود"</p>

راهبرد آموزشی
(روش تدریس)

کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی	کدگذاری باز	نمونه نقل قول‌ها
	<p>کمی (سنتی)</p>	<p>تعیین استانداردهای شایستگی‌های حرفه‌ای، سنجش عملکرد و ارزیابی یادگیری مستقل هر یک از دروس بر اساس معیارهای محیط واقعی کار، تأکید بر کار عملی در وضعیت‌های کاری واقع‌گرایانه، استفاده از پوشه کار و چک لیست برای ارزیابی فعالیت‌های دانشجویان در حوزه آموزش کارآفرینی</p>	<p>در نظام آموزشی فعلی معیارهای ارزشیابی بر اساس ویژگی‌های کارآفرینانه و یا اشتغال پذیری نیست. اساتید نیازمند ارتقا هستند بنابراین با بر اساس استانداردهای فعلی فعالیت کنند.</p>
	<p>کیفی (واقعی)</p>	<p>ایجاد فرصت تحلیل و ارزیابی مسائل کارآفرینی توسط دانشجویان، تکالیف با محوریت حل مسائل محلی در ارزشیابی درسی آموزش کارآفرینی، مشاهده مستقیم رفتار یادگیری دانشجویان در موقعیت‌های مختلف جهت ارزشیابی آنان، سنجش مهارت‌های دانشجویان بر اساس روش‌های خودسنجی و انجام پروژه‌های فردی و گروهی</p>	<p>"آموزش باید متناسب با مشکلات منطقه‌ای خود باشد دانشگاه‌ها نباید نسبت به چالش‌ها و مشکلات اطراف خود را نادیده بگیرد. باید در معیارهای ارزشیابی دانشگاه‌ها و حتی دانشجویان این موارد در نظر گرفته شود."</p>
	<p>شایستگی‌های کارآفرینانه</p>	<p>آگاهی از اصول و مبانی کارآفرینی، تسلط بر مهارت‌ها و شایستگی‌های کارآفرینانه، آگاهی از الگوها و مدل‌های اشتغال‌پذیری، شناخت ویژگی‌ها و بستر کارآفرینی و</p>	<p>"علم کارآفرینی سرشار از محتوی آموزشی هست که می‌توان آنها را در دوره‌ها آموزش داد استاد باید این موضوعات را بداند موردی چون مهارت‌های کارآفرینی، شناخت فرصت‌های کارآفرینی، شروع استارت آپ و ..."</p>

تذکیرهای اندازه‌گیری
(شیوه ارزشیابی)

ویژگی‌های یاددهنده

کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی	کدگذاری باز	نمونه نقل قول‌ها
		<p>اشتغال‌پذیری در جامعه، آگاهی از نیازها و الویت‌های شغلی و حرفه‌ای جامعه ریسک‌پذیر، خلاق، تحمل ابهام، مرکز کنترل درونی، الهام بخشی، رهبری دوران‌دیش، تغییر محوری</p>	<p>"هیچ کس نمیتواند چیزی که خودش بلد نیست یا مهارتی را که ندارد آموزش دهد اسایتد کارآفرینی باید خود مهارت‌های کارآفرینی مانند نوآوری و خلاقیت، ریسک‌پذیری و ... را داشته باشند."</p>
	<p>شایستگی آموزشی</p>	<p>آگاهی از نحوه مدیریت کلاس درس کارآفرینی، تسلط به روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی نوین منطبق با دروس کارآفرینی، شناخت سبک‌های یادگیری دانشجویان، آگاهی از تفاوت‌ها و ویژگی‌های یادگیرندگان</p>	<p>"همچنین باید بتوانند بحث‌های آزاد که لازمه آموزش کارآفرینی است را رهبر و مدیریت کنند."</p>
	<p>ویژگی‌های فردی</p>	<p>مسئولیت‌پذیری، تعامل، میزان انگیزش و اشتیاق، قدرت تصمیم‌گیری، تفکر انتقادی</p>	<p>"برای موفقیت در آموزش کارآفرینی باید فراگیر هم ویژگی‌هایی داشته باشد تا بتواند در این زمینه موفق شود باید مسئولیت‌پذیر باشد انگیزه کافی برای کارآفرینی داشته باشد و به همه چیز دید انتقادی داشته باشد و همیشه به دنبال خلق فرصت کارآفرینی باشند."</p>
	<p>هویت شغلی</p>	<p>آگاهی از هویت حرفه‌ای (خودکاوی) و خودسودمندی</p>	<p>"فراگیران باید با ماهیت شغلی که برای آن آموزش داده می‌شوند آشنا باشند و زمینه‌های کارآفرینی در آن را بدانند."</p>
	<p>سرمایه انسانی و اجتماعی</p>	<p>سابقه شغلی و سازمانی، مشارکت اجتماعی، مهارت‌ها و تخصص کسب شده</p>	<p>"برای موفقیت در هر فعالیت کارآفرینانه باید افراد از تخصص لازم برخوردار باشند باید مهارت‌های حرفه‌ای در خصوص آن شغل را نیز بطور کامل یادگیرند."</p>

کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی	کدگذاری باز	نمونه نقل قول‌ها
	انطباق پذیری	اشتیاق و مهارت برای تغییر رفتارها، احساسات و تفکرات در پاسخ به مقتضیات و مهارت‌های ارتباطی (مانند اعتماد به نفس، صداقت، ابتکار و نفوذ)	"یکی از مهارت‌هایی که باید در دانشجویان برای کارآفرینی پرورش یابد این موضوع است که باید بتوانند در مقابل شرایط متغییر کنونی انعطاف‌پذیر باشد و بتوانند انطباق پیدا کنند."
	کلاس درس دانشگاهی	توجه به حمایت‌های عاطفی و روانی در محیط یادگیری، هوشمندسازی کلاس‌های درس آموزش کارآفرینی، دوره‌های بازآموزی مجازی برای دانشجویان علاقمند	"فراگیر برای کارآفرینی و نوآوری و خلق ارزش نیازمند برخورداری از حمایت‌های مختلف است فراگیر باید از نظر روانی و عاطفی احساس کند که پشتیبان دارد و می‌تواند روی دانشگاه و استاد برای دریافت حمایت حساب کند."
	خارج از مرزهای دانشگاه	رفت و آمد بین دانشگاه و بازارکار طی دوره‌های کارآفرینی، انجام پروژه-های مشترک بین دانشگاه و سازمان‌های مرتبط، تأکید و توجه به دروس کارورزی	"به نظر من اگر امکان حضور دانشجویان در مشاغل و فعالیت‌های کارآفرینی مرتبط در قالب دروس کارورزی یا کارآموزی فراهم شود می‌تواند در تاثیر قابل ملاحظه‌ای در اشتیاق و کسب مهارت کارآفرینی خواهد داشت."

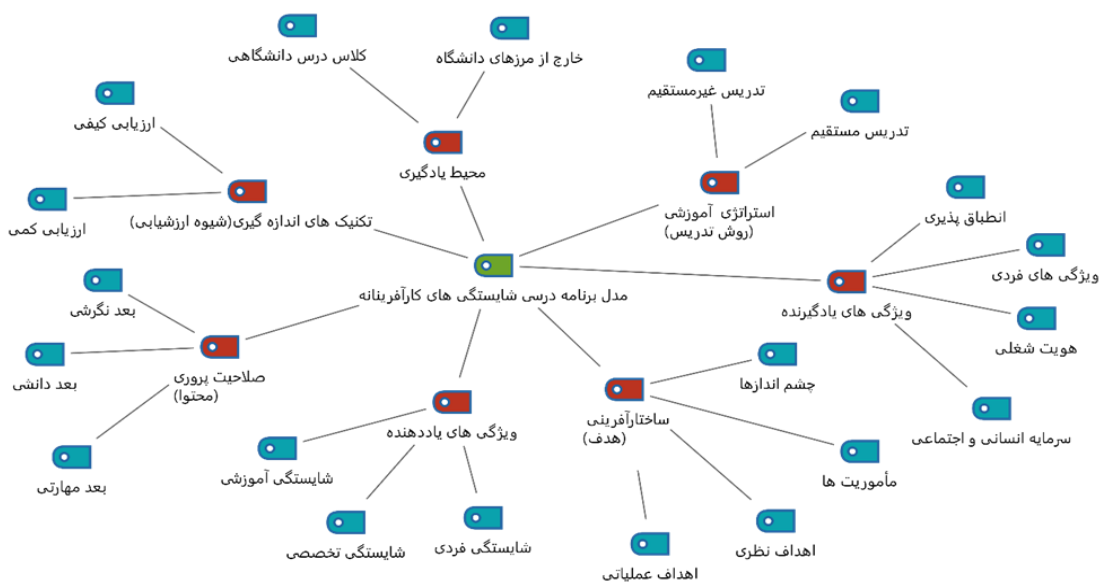
محیط یادگیری

همانطور که در جدول ۲ و شکل ۱ مشاهده می‌کنید. برای هر یک از مقولات اصلی دارای چند زیر مقوله و هر یک از زیر مقولات دارای چندین مفهوم هستند. مقوله ساختارآفرینی در برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه زیرمقولات شامل چشم انداز و سیاست‌های کلان و اهداف است. به عنوان مثال شرکت کننده ۵ در خصوص چشم‌انداز چنین گفت: "سیستم آموزش عالی بدون شک نیازمند یک بازنگری کلی در چگونگی تدوین اهداف خود با توجه به جریان انقلاب اطلاعاتی و تکنولوژی قرن بیست و یکم در ارتباط با تربیت افراد خبره و ماهر برای تصدی شغل‌های مختلف در جامعه امروزی است. این بازنگری و تغییر می‌بایست از شکل کلان آن که همان فرادیده‌ها و چشم اندازهای پیش رو گرفته تا تک تک اهداف رفتاری و عملیاتی برای هر واحد تئوری و عملی در دروس مختلف برای هر رشته تحصیلی را شامل گردد." در مقوله

شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای...

صلاحیت پروری برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان زیرمقولات دانشی، نگرشی و مهارتی استخراج گردید. به عنوان مثال شرکت کننده ۲ در خصوص این صلاحیت‌ها چنین گفت: "در شکل مطلوب و منطقی، محتوای برنامه درسی دانشگاهی متناسب با هر رشته تحصیلی می‌بایست بر مبنای نیاز و خلاءهای موجود و بطور کلی مسائل درون کشور و خارج از کشور، در سطح بین‌المللی باشد. چنین محتوایی، می‌تواند مشتمل بر دانش، نگرش و مهارتهایی باشد که قطعاً دارای ارزش علمی و عملی توامان باشد. علمی که مورد مصرف داشته باشد علمی که می‌تواند در هر سه سطح دانشی نگرشی و مهارتی خود نیازی را از فرد و جامع مرتفع سازد. ما در جهان امروز نیازمند پرورش نگرشی هستیم که ابعاد عاطفی و نگرشی دانشجویان در حوزه اشتغال‌پذیری رشد و توسعه دهد". در خصوص مقوله استراتژی‌های آموزشی نیز زیر مقولات تدریس مستقیم و تدریس غیر مستقیم استخراج شد. به عنوان مثال شرکت کننده ۷ در خصوص این استراتژی‌های چنین گفت: "آنچه مسلم است، برای پرورش دانشجویان اشتغال‌پذیر می‌بایست در فرایندهای کلاسی با توجه به تخصص و رشته دانشگاهی می‌بایست طیف وسیعی از تکنیک‌ها و تاکتیک‌های آموزشی در فرایندهای کلاسی مورد استفاده قرار گیرد. به طور خاص در روش‌های تدریس می‌توان به روش‌های ترکیبی، معکوس، اقدام پژوهشی، طوفان اندیشه، ایفای نقش و غیره اشاره کرد." در مقوله تکنیک‌های اندازه‌گیری، زیر مقولات ارزشیابی کمی و کیفی استخراج شد. به عنوان مثال شرکت کننده ۱۲ در خصوص این تکنیک‌ها چنین گفت: "نمره گرفتن و تاکید بر حافظه و بیاد سپاری می‌بایست به سمت درونی کردن یادگیری و بکارگیری آن در عمل پیش رود. صرف انرژی برای بیادسپاری باید به سمت صرف انرژی برای تغییر پیش رود. ایجاد هر نوع تغییر مثبت و اثربخش در حوزه تخصص دانشجویان می‌بایست مبنای ارزشیابی او قرار گیرد. مادامی که در اتاق‌های در بسته کلاس‌های دانشگاهی به دنبال تربیت دانش‌آموختگان هستیم، انتظار تربیت نیروی اشتغال‌پذیر و شهروند مؤثر برای جامعه، نیازمند معجزه و اتفاقات مافوق بشری است". همچنین برای مقوله ویژگی‌های یاددهنده زیر مقولات شایستگی‌های کارآفرینانه شایستگی آموزشی استخراج شد. به عنوان مثال شرکت کننده ۹ در خصوص این ویژگی‌ها چنین گفت: "استاد به عنوان رهبر کلاس درس نقش تعیین‌کننده در جریان آموزش دارد. همانطور که پیش‌تر هم اشاره کردم ابعاد مختلف از ویژگی‌های شخصیتی تا ویژگی‌های حرفه‌ای اساتید، نقش تعیین‌کننده در سرنوشت کلاس‌های درسی دارد". برای مقوله ویژگی‌های یادگیرنده زیر مقولات ویژگی فردی، هویت شغلی، سرمایه انسانی و اجتماعی، انطباق‌پذیری استخراج شد. به عنوان مثال شرکت کننده ۱ در این باره چنین گفت: "مجهز بودن به مهارتهایی چون زبان انگلیسی، کار با کامپیوتر، نرم‌افزارهای مشخص و معروف برای هر رشته تحصیلی، کار گروهی و تیمی، تعامل با جهان خارج از دانشگاه و با سایر افراد هم‌تراز با رشته تحصیلی و مخاطبین و مشتریان هر رشته تحصیلی از یکسو و نیز مهارتهای فردی و

اجتماعی از سوی دیگر یک مجموعه ای را شامل می گردد که مورد انتظار از یک شهروند جهانی و کارآفرین است". نهایتاً برای مقوله محیط یادگیری، زیر مقولات کلاس درس دانشگاهی و خارج از مرزهای دانشگاه استخراج گردید. به عنوان مثال شرکت کننده ۶ در این باره چنین گفت: "توجه به حمایت‌های عاطفی و روانی در محیط یادگیری، هوشمندسازی کلاس‌های درس آموزش کارآفرینی، دوره‌های بازآموزی مجازی برای دانشجویان علاقمند می تواند به عنوان دیگر وجوه برنامه درسی بر اشتغال پذیری دانشجویان مؤثر باشد. باور من بر اساس تجربه چندین ساله در حوزه کارآفرینی دانشجویان در دانشگاه گواه بر این ادعاست که محیط یادگیری نقش بی بدیلی در اشتغال پذیر کردن دانشجویان به ویژه در دوره کارشناسی که زمان بیشتری برای پیوند

دانشجو و دانشگاه وجود دارد، بازی می کند".

شکل ۱- ترسیم زیرمقولات و مفاهیم مربوط به برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه (خروجی نرم افزار Maxquda)

بحث و نتیجه‌گیری

آموزش کارآفرین، منش کارآفرینانه‌ی طرز برخورد با مسائل و مهارت‌های شخصی را شامل می شود. به کار بردن این مهارت و شخصیت کارآفرینانه، به تأثیر مثبت و پایداری بر اقتصاد و اجتماع می انجامد. متأسفانه اکثر دانشجویان آمادگی برای فعالیت در بازار کسب و کار و قابلیت علمی و مهارت را ندارند. برنامه‌ریزی درسی، برای سازماندهی دقیق فعالیت‌ها و تجربیات

شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای...

یادگیری به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در فراگیران، نیاز به شناخت و آگاهی از مکاتب فلسفی و بررسی دیدگاه‌های تربیتی آنها درباره اهداف، روش‌ها و محتوا دارد (Omidi et al 2019). پژوهش حاضر با هدف شناسایی مولفه‌ها و زیرمولفه‌های برنامه درسی کارآفرینانه در نظام آموزش عالی انجام شد. یافته‌های پژوهش حاضر برخاسته از مصاحبه با خبرگان و متخصصین دانشگاهی در حوزه کارآفرینی و اشتغال‌زایی دانشجویان نشان داد در طراحی الگوی برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان، شامل هفت عنصر ساختارآفرینی، صلاحیت‌پروری، راهبردهای آموزش، تکنیک‌های اندازه‌گیری، ویژگی‌های یاددهنده، ویژگی‌های یادگیرنده و محیط یادگیری است. همچنین هر یک از عناصر مورد تأکید، دارای ویژگی‌هایی منطبق با کارآفرینی دانشجویان است.

در خصوص بعد ساختارآفرینی ضروری است تا چشم‌اندازها و اهداف دانشگاه مورد بازنگری و بازتعریف قرار گیرند. ترتیب فوق در هدفگذاری برای برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه، یک جریان تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری از مقامات بالا (وزیر و معاونین آموزش عالی) به سمت سمت‌های پایین (رئوسای دانشگاه‌ها، دانشکده‌ها و مدیران گروه) را نشان می‌دهد. سیاست‌های نظام آموزشی در حوزه برنامه درسی کارآفرینی، پذیرش علوم کارآفرینی در محیط اجتماعی، تربیت نیروی انسانی اشتغال‌پذیر مورد نیاز بازار کار بواسطه مقامات بالا در نظام آموزش عالی و آگاهی دانشجویان و اساتید با تحولات نظام کارآفرینی، موفقیت برنامه درسی در کارآفرینی دانشجویان، مطابقت برنامه درسی با هدف ارتقاء مهارت کارآفرینی دانشجویان در سطوح رئوسای دانشگاه‌ها و نیز توجه به علایق دانشجویان بر انتخاب اهداف برنامه درسی کارآفرینی، تغییر سرفصل دروس با توجه به تحولات علمی و نیازهای تعلیم و تربیت کارآفرینی، بازنگری در سرفصل دروس براساس مهارت‌های اشتغال‌پذیری جدید در سطح دانشکده و نهایتاً رعایت نیازهای جامعه در انتخاب اهداف برنامه درسی کارآفرینی، طراحی فعالیت‌های میدانی دانشجویان در دوره‌های کارآفرینی در سطوح گروه‌های آموزشی قابل اجرا خواهد بود. این بخش از نتایج با یافته‌های ساهر و چودھاری¹، ۲۰۱۹ و رحیمی، ۲۰۲۱ همخوانی داشت.

در ارتباط با عنصر صلاحیت‌پروری در برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه سه سطح دانشی، نگرشی و مهارتی استخراج گردید که به مطابقت محتوای برنامه درسی با استانداردهای شایستگی‌های حرفه‌ای، رعایت انتخاب محتوای برنامه درسی با ساختار دانش کارآفرینی، تولید محتوای الکترونیکی به روز در برنامه درسی کارآفرینی، توجه به تخصصی بودن محتوای برنامه درسی کارآفرینی، توسعه محتوای دانشی برنامه‌های درسی برای بخش‌های اولویت‌دار در حوزه دانشی، ارتباط و انعطاف محتوای برنامه درسی کارآفرینی با علایق دانشجویان، رضایت دانشجویان از محتوای برنامه درسی کارآفرینی، تلاش جهت پروراندن ابعاد

---

¹ Saher & Chaudhary

عاطفی و نگرشی دانشجویان در حوزه اشتغال‌پذیری در سطح نگرشی و توسعه مهارت‌های محوری اشتغال‌پذیری، آموزش ضمن کار و آموزش برای توسعه خوداشتغالی و فعالیت‌های اقتصادی کوچک، آموزش مهارت‌های مورد نیاز بازار، تولید محتوای درسی در راستای کسب شایستگی‌های لازم در حرفه در سطح مهارتی، مهمترین اقدامات در پیاده سازی الگوی برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان بود. این بخش از نتایج تا حدودی با نتایج پژوهش‌های درویشیان و همکاران ۱۳۹۸؛ ریلی، ترکان و بوگیان، ۲۰۱۶ و رضوانفر و همکاران ۱۳۹۲ همخوانی داشت.

در خصوص عناصر راهبردهای آموزش و تکنیک‌های اندازه‌گیری به ترتیب روش‌های تدریس مستقیم و غیر مستقیم و شیوه‌های ارزشیابی کمی و کیفی مطرح گردید که انطباق روش‌های تدریس جدید با اهداف برنامه درسی آموزش کارآفرینی، بکارگیری روش تدریس تعاملی، استفاده از روش تدریس خلاقانه در کلاس درس، ایجاد فرصت مناسب برای دانشجویان جهت اندیشیدن به مسائل کارآفرینی، استفاده از کامپیوتر و فناوری‌های نوین در امر یاددهی، استفاده از فناوری اطلاعات در دوره‌ها و همایش‌های حوزه آموزش کارآفرینی، برپایی کارگاه‌های رفع اشکال طی دوره آموزش کارآفرینی، برگزاری سمینارهای علمی و تبادل اطلاعات با سایر مراکز علمی برای روش‌های تدریس و نیز تعیین استانداردهای شایستگی‌های حرفه‌ای، سنجش عملکرد و ارزیابی یادگیری مستقل هر یک از دروس بر اساس معیارهای محیط واقعی کار، تأکید بر کار عملی در وضعیت‌های کاری واقع‌گرایانه، استفاده از پوشه کار و چک لیست برای ارزیابی فعالیت‌های دانشجویان در حوزه آموزش کارآفرینی، ایجاد فرصت تحلیل و ارزیابی مسائل کارآفرینی توسط دانشجویان، تکالیف با محوریت حل مسائل محلی در ارزشیابی درسی آموزش کارآفرینی، مشاهده مستقیم رفتار یادگیری دانشجویان در موقعیت‌های مختلف جهت ارزشیابی آنان، سنجش مهارت‌های دانشجویان بر اساس روش‌های خودسنجی و انجام پروژه‌های فردی و گروهی استخراج شدند. این بخش از نتایج با یافته‌های هانگ و همکاران، ۲۰۲۰ همخوانی دارد. در خصوص عنصر ویژگی یادگیرنده در برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان، سه عنصر هویت شغلی، سرمایه انسانی و اجتماعی و همچنین انطباق‌پذیری مضاف بر ویژگی‌های فردی دانشجویان از جمله مهمترین مؤلفه‌های عنصر ویژگی‌های یادگیرندگان را تشکیل دادند. و از سوی دیگر برای ویژگی‌های یاددهنده مؤلفه‌های شایستگی‌های کارآفرینانه و شایستگی آموزشی استخراج شد. این بخش از یافته‌های پژوهش همخوانی زیادی با یافته‌های هانگ و همکاران، ۲۰۲۰ و دیویس و سیکولا-لینو، ۲۰۱۸ دارد.

در نهایت عنصر محیط یادگیری به عنوان یکی دیگر از عناصر مهم برنامه درسی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان، از دو مؤلفه کلاس درس دانشگاهی و محیط یادگیری خارج از مرزهای دانشگاه تشکیل شد که مفاهیم توجه به حمایت‌های عاطفی و روانی در محیط

شناسایی عناصر برنامه درسی دانشگاهی بر مبنای...

یادگیری، هوشمندسازی کلاس‌های درس آموزش کارآفرینی، دوره‌های بازآموزی مجازی برای دانشجویان علاقمند برای محیط یادگیری درون دانشگاهی و رفت و آمد بین دانشگاه و بازار کار طی دوره‌های کارآفرینی، انجام پروژه‌های مشترک بین دانشگاه و سازمان‌های مرتبط، تأکید و توجه به دروس کارورزی برای محیط یادگیری برون دانشگاهی استخراج گردید. این بخش از نتایج با یافته‌های توماسن و همکاران، ۲۰۱۹ همخوانی دارد.

مجموع عناصر، مؤلفه‌ها و مفاهیم استخراج شده، یک الگوی اولیه از برنامه درسی دانشگاهی که مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه دانشجویان است را ارائه می‌دهد. چارچوب برنامه درسی آموزش عالی مبتنی بر شایستگی‌های کارآفرینانه برای دانشجویان، ضمن ایجاد یک لنز جدید، پنجره را شکل می‌دهد که از طریق آن جامعه آموزش عالی می‌تواند با نگاهی تازه به امکانات خود بنگرد همچنین این امکان را فراهم می‌سازد تا با نگاهی روشن‌گرانه به جدایی عجیب و غریب و عرفی دانشگاه و دیگر سازمان‌ها و نهادهای برون از مرزهای دانشگاه، پرداخته شود. در بیانیه‌های ماموریت و راهبرد نهادی بسیاری از موسسات آموزش عالی و نیز آنچه که در عمل رخ می‌دهد، جدایی فعالیت‌های دانشگاه‌ها و بازار کار از یکدیگر امری متداول است. این چارچوب برای برنامه درسی آموزش عالی، با تمرکز بر شکل و ساختار کلی فرایندهای آموزشی و تأثیر طراحی آن بر اشتغال‌پذیری، دانشجویان را در مسیر آموزش‌های عملی و هدایت به سمت بازار کار سوق می‌دهد به گونه‌ای که دانشجویان یک سفر توسعه یافته و منسجم از فرایند دانش، نگرش و مهارت را تجربه می‌کنند که برای آنها معنی دار است. طراحی برنامه درسی مبتنی بر شایستگی کارآفرینانه و اشتغال‌پذیری دانشجویان، در درجه اول نه به عنوان یک کار فنی بلکه به عنوان یک ضرورت فرهنگی تعریف می‌گردد که برای تقویت مهارت‌های اجتماعی، تخصصی و فرهنگی است به معنای مفهوم متداول "هماهنگی سازنده" می‌باشد، که به موجب آن هر ویژگی برنامه درسی، ضمن هماهنگی و تعادل با نتایج اشتغال‌پذیری، منطق درونی خود را داشته و بستر اشتغال‌زایی را نیز فراهم می‌آورد. بر این اساس چند پیشنهاد کاربردی برخاسته از نتایج این تحقیق مطرح می‌شود: پیشنهاد می‌شود که برنامه‌ریزان درسی، عناصر استخراج شده را برای تدوین برنامه‌های درسی آموزشی برای مقاطع مختلف دانشگاهی مد نظر قرار دهند. در طراحی برنامه‌های درسی آموزش ضمن در نظر گرفتن سیاست‌های کلان نظام آموزشی به نیازسنجی عمیق و دقیق بپردازند و نیازهای بازار کار و ویژگی‌های مخاطبان برنامه و نیازهای محیط اجتماعی و اقتصادی را در نظر بگیرند و در این فرایند از مشارکت ذینفعان نظام آموزش عالی و برنامه‌های درسی آموزش نیز غفلت نکنند. مشارکت ذینفعان می‌تواند ضمانت اجرای هر چه بهتر برنامه درسی تدوین شده را در پی داشته باشد و موجب تحرک آنان و پویایی محتوای تدوین شده گردد.

منابع

- Baldini, N., Grimaldi, R. and Sobrero, M. (2013). Institutional changes and the commercialization of academic knowledge: A study of Italian universities, patenting activities between 1965 and 2002. *Research Policy*, 35, 518- 532
- Fugate, M., Kinick, J. A., & Ashforch, B. (2004). Employability psycho social construct, its dimentions and application. *Journal of vocational Behavior*, 65(1), 14-38.
- Darvishan, A; Taslimi, M & Hakimzadeh, R. (2019). Designing A Model of Employability Skills for Higher Education Graduates (Case Study: SMEs In Tehran Province). *Journal of Higher Education Curriculum Studies* Vol.10, No.19,7 -39. (inpersian)
- GHasemi, F. (2010). Investigation and analysis of factors affecting employment in Iran :Intersectoral approach. Master's thesis in the field of economic development and planning. Faculty of Economics. Allameh Tabatabai University. (inpersian)
- Nagel, U. J. (2012). Identifying Required Competencies for the Agricultural Extension and Education Undergraduates. *J. Agr. Sci. Teach.*, 14, 727-742
- Reilly, J. E., Turcan, R. V., & Bugaian, L. (2016). (Re) Discovering University Autonomy. Palgrave Macmillan US.
- Saher, U and Chaudhary, A.H. (2019). A Comparison of Self-Perceived Employability of Graduates from Public and Private Universities of Punjab. *Bulletin of Education and Research*, 41(1), 119-130.
- SHahed, H & Fathinia, E. (2016). Investigating the facilitators of empowering villagers in the process of entrepreneurship with a sustainable development approach. International Conference on Management and Entrepreneurship. (inpersian)
- Rezvanfar, A; GHorbanian, M & SHafiee, F. (2013). Examining employability behavior among students and graduates of agricultural extension and education (case study: of Tehran University of Agriculture and Natural Resources Campus). University of Tehran research project. (inpersian)
- Rezayi, B; Abbaspour, A; Niknami, M; Rahimiyan, H & Delavar, A. (2013). Analyzing ways to improve academic entrepreneurship in the field of humanities and presenting a basic theory. *Journal Innovation and creativity in humanities*. 3 (2)185-215. (inpersian)
- Omidi, J; Hashemi, A; Gholtash, A & Mashinchi, A. (2019). Designing a curriculum design for entrepreneurship education for junior high School Students. *Journal Educational leadership and management*. 12 (2), 25-39. (inpersian)
- Valerio, A., Parton, B. & Robb, A. (2014). *Entrepreneurship education and training programs around the world*, Washington DC: The World Bank.

- Rahimi, H. (2021). Entrepreneurship Education in Higher Education of Selected Countries. *Iranian Journal of Comparative Education*, 4(3), 1247-1261.
- Schramm, C. J. (2019). Entrepreneurship in American Higher Education: A Report from the Kauffman Panel on Entrepreneurship Curriculum in Higher Education. Available at https://www.kauffman.org/wp-content/uploads/2019/12/entrep_high_ed_report.pdf
- Faramarznia, Z; Farhadirad, H & Mehralizadeh, Y. (2016). Analyzing the feasibility of implementing the entrepreneur model university in Shahid Chamran University. *Journal Engineering education in Iran*. 55-68, (1)18. (inpersian)
- Pourvaei, A; Mahboobi, M & SHarifzade, M. (2019). Effect of Entrepreneurship lesson on student's entrepreneurial intention (Case: Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources). *Journal of Entrepreneurship in Agriculture Vol. 5 (4)*. (inpersian)
- Katundu, M. A. & Gabagambi, D. M. (2016). Barriers to business start-up among Tanzanian University Graduates: Evidence from the University of Dar-Es-Salaam, *Global Business Review*, International Management Institute, 17(1):16-37.
- Kashani, T; Rasouli, M & Soleymanpour, M. (2017). Investigating factors affecting the entrepreneurial skills of agricultural students Technical and vocational university in Tehran province. *Extension research and agricultural education* 64-53 (1)10. (inpersian)
- Mohseni, A; Mousavi, H & Jamali, M. (2013). The role of entrepreneurship training on students' entrepreneurial attitude and general self-efficiency beliefs. *Journal Research and planning in higher education*. 63-80, (69). (inpersian)
- Hoang, G., Le, T. T. T., Tran, A. K. T., & Du, T. (2020). Entrepreneurship education and entrepreneurial intentions of university students in Vietnam: the mediating roles of self-efficacy and learning orientation. *Education+ Training*.
- Thomassen, M. L., Middleton, K. W., Ramsgaard, M. B., Neergaard, H., & Warren, L. (2019). Conceptualizing context in entrepreneurship education: a literature review. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*.
- Navidi, A & Mahmodikahriz, B. (2012). The necessity and ways of developing general skills for employability in a knowledge-based society. *Journa education*. 15-36, (4)28. (inpersian)
- Yousefi Afrashteh, M; Ghazi Tabatabaei, M ; Gharavi, M; Bazargan, A & Shokouhi Yekta, M. (2014). The Anticipated Learning Outcome of Clinical Laboratory Sciences Graduates from the Point of View of Employers: A Qualitative Study. *J Qual Res Health Sci* 2014; 3(2): 202-15. (inpersian)
- Zahedi, M & Zakizadeh, S. (2014). The effect of employability on the career success of employees of the National Oil Products Distribution Company of Qazvin province. *Journal of Development Evolution Management*. 63-73, 17. (inpersian)